

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23255842>

Yuqori sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetentlikni gender yondashuv asosida rivojlantirish

Jumayeva Baxtila Tolibjon qizi –

Farg'ona davlat universiteti

“Pedagogika” kafedrası tadqiqotchisi

E-mail: baxtilajumayeva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4777-3679>

Annotatsiya. Ushbu maqolada yuqori sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetentlikni gender yondashuv asosida rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Tadqiqotda genderga sezgir ta'lim muhitini yaratish, o'quvchilarning ijtimoiy faolligi, muloqot madaniyati, hamkorlik ko'nikmalari va tolerantlik sifatlarini rivojlantirish imkoniyatlari o'rganildi. Tadqiqot natijalari gender yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning ijtimoiy kompetentligini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy kompetentlik, gender yondashuv, gender tengligi, yuqori sinf o'quvchilari, kommunikativ kompetensiya, ijtimoiylashuv, ta'lim jarayoni, kompetensiyaviy yondashuv.

Развитие социальной компетентности учащихся старших классов на основе гендерного подхода

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты развития социальной компетентности старшеклассников на основе гендерного подхода. В исследовании изучены возможности создания гендерно-чувствительной образовательной среды, повышения социальной активности учащихся, развития культуры общения, навыков сотрудничества и толерантности. Результаты исследования показали, что образовательный процесс, организованный на основе гендерного подхода, способствует значительному повышению уровня социальной компетентности учащихся.

Ключевые слова: социальная компетентность, гендерный подход, гендерное равенство, старшеклассники, коммуникативная компетенция, социализация, образовательный процесс, компетентностный подход.

Developing social competence of high school students based on a gender approach

Annotation. This article analyzes the theoretical and practical aspects of developing social competence among high school students based on a gender approach.

The study explores the possibilities of creating a gender-sensitive educational environment, enhancing students' social activity, communication culture, cooperation skills, and tolerance. The research findings demonstrate that an educational process organized on the basis of a gender approach significantly improves students' social competence.

Keywords: social competence, gender approach, gender equality, high school students, communicative competence, socialization, educational process, competency-based approach.

KIRISH

Jahon ta'lim tizimida o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirish, ularning ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlash hamda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Zamonaviy jamiyatda shaxsning nafaqat bilim va kasbiy tayyorgarligi, balki uning ijtimoiy kompetentligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy kompetentlik shaxsning turli ijtimoiy vaziyatlarda samarali muloqot qila olish, hamkorlikda ishlash, mas'uliyatli qarorlar qabul qilish, nizolarni konstruktiv hal etish hamda jamiyat hayotida faol ishtirok etish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Shu bois umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarning ijtimoiy kompetentligini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda ta'lim tizimida gender tengligi tamoyillarini ta'minlash, gender stereotiplarini kamaytirish va o'quvchilarda teng huquqli munosabatlarni shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Gender yondashuv ta'lim jarayonida qiz va o'g'il bolalarning individual imkoniyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olishga, ular uchun teng rivojlanish sharoitlarini yaratishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv o'quvchilarda o'zaro hurmat, bag'rikenglik, hamkorlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi muhim sifatlarni rivojlantirishga imkon beradi. Yuqori sinf o'quvchilari o'smirlikdan yoshlik davriga o'tish bosqichida bo'lib, bu davrda ularning ijtimoiy faolligi, shaxslararo munosabatlari va fuqarolik pozitsiyasi shakllanadi. Aynan ushbu yosh davrida gender stereotiplari, ijtimoiy rollar va qadriyatlarga oid tasavvurlar ham mustahkamlanadi. Shuning sababli yuqori sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetentlikni gender yondashuv asosida rivojlantirish ularning kelajakdagi ijtimoiy va kasbiy faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsata oladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ijtimoiy kompetentlik tushunchasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi hamda jamiyat hayotida samarali faoliyat yuritishini ta'minlovchi muhim omillardan biri sifatida talqin etiladi. Ushbu tushunchaning nazariy asoslari ko'plab xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy izlanishlarida o'z aksini topgan. Kompetentlik yondashuvining ilmiy-nazariy asoslarini ishlab chiqqan J.Raven kompetentlikni shaxsning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishiga imkon beruvchi bilim, ko'nikma, qadriyat va motivlar majmui sifatida izohlaydi. Olimning fikricha, ijtimoiy kompetentlik shaxsning jamiyatda samarali muloqot qilish, hamkorlikda ishlash va muammolarni hal etish qobiliyatlari bilan bevosita bog'liqdir. Shuningdek, D. Goleman o'zining ijtimoiy intellekt nazariyasida insonning boshqalar bilan munosabat o'rnatish, empatiya, o'zaro tushunish va jamoaviy faoliyatdagi muvaffaqiyati ijtimoiy kompetentlikning muhim tarkibiy qismlarini tashkil etishini ta'kidlaydi.

Yevropa Ittifoqining "Hayot davomida ta'lim olish uchun tayanch kompetensiyalar" konsepsiyasida ham ijtimoiy va fuqarolik kompetensiyalari shaxs rivojlanishining asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Ushbu hujjatda ijtimoiy kompetentlik insonning turli madaniy va ijtimoiy muhitlarda samarali hamkorlik qilishi, nizolarni tinch yo'l bilan hal etishi hamda fuqarolik mas'uliyatini namoyon etishi bilan tavsiflanadi.

Gender yondashuvning nazariy asoslari S.Bem, J.Butler, N.Chodorow kabi olimlarning tadqiqotlarida keng yoritilgan. S. Bem gender stereotiplari shaxs rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini asoslab bergan bo'lsa, J.Butler genderni biologik omildan ko'ra ijtimoiy-madaniy konstruksiya sifatida talqin qiladi. N.Chodorow esa gender identifikatsiyasi va ijtimoiylashuv jarayonlarining oilaviy hamda ijtimoiy omillar bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatib beradi.

So'nggi yillarda gender pedagogikasi yo'nalishida olib borilgan tadqiqotlar ta'lim jarayonida gender tengligini ta'minlash, qiz va o'g'il bolalarning teng imkoniyatlardan foydalanishini qo'llab-quvvatlash hamda gender stereotiplarini bartaraf etish orqali o'quvchilarning ijtimoiy kompetentligini rivojlantirish mumkinligini ko'rsatmoqda. Tadqiqotchilar genderga sezgir ta'lim muhiti o'quvchilarda hamkorlik, bag'rikenglik, muloqot madaniyati va o'zaro hurmat kabi ijtimoiy sifatning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini qayd etadilar. Mahalliy olimlar N.A.Muslimov, O'.Tolipov, M.Usmonboyeva va boshqa tadqiqotchilar kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim samaradorligini oshirish masalalarini o'rganganlar. Ularning ilmiy ishlari o'quvchilarda ijtimoiy faollik, kommunikativ madaniyat va fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini yoritishga xizmat qiladi. Ijtimoiy kompetentlik va gender yondashuv alohida yo'nalishlar sifatida yetarlicha o'rganilgan bo'lsa-da, yuqori sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetentlikni gender yondashuv asosida rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari va amaliy texnologiyalarini takomillashtirish masalasi qo'shimcha tadqiqotlarni talab etadi.

Tadqiqotda yuqori sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetentlikni gender yondashuv asosida rivojlantirishning samaradorligini aniqlash maqsadida nazariy va empirik tadqiqot metodlaridan kompleks foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, gender pedagogikasi hamda ijtimoiy konstruktivizm nazariyalari tashkil etdi. Tadqiqot jarayonida pedagogik hodisa va jarayonlarni tizimli tahlil qilish, ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash hamda amaliy natijalarni baholashga alohida e'tibor qaratildi. Nazariy tadqiqot metodlari sifatida ilmiy-pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlarni o'rganish, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish hamda tizimlashtirish usullaridan foydalanildi. Ushbu metodlar orqali ijtimoiy kompetentlik va gender yondashuv tushunchalarining mazmun-mohiyati, tarkibiy qismlari hamda rivojlantirish mexanizmlari aniqlandi.

Empirik tadqiqot metodlari sifatida kuzatish, suhbat, anketa so'rovi, pedagogik tajriba-sinov ishlari va natijalarni statistik tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot umumta'lim maktablarining 10-11-sinf o'quvchilari o'rtasida tashkil etildi. Tadqiqotda jami 105 nafar respondent ishtirok etdi. Ulardan 50 nafari tajriba guruhiga, 55 nafari nazorat guruhiga jalb qilindi. Tajriba-sinov ishlari uch bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda o'quvchilarning ijtimoiy kompetentlik darajasi diagnostika qilindi hamda mavjud holat tahlil qilindi. Ikkinchi bosqichda gender yondashuv asosida ishlab chiqilgan pedagogik dastur amaliyotga joriy etildi. Ushbu dastur doirasida interfaol metodlar, guruhli loyihalar, munozaralar, treninglar va hamkorlikka asoslangan mashg'ulotlar tashkil etildi. Uchinchi bosqichda yakuniy diagnostika o'tkazilib, tajriba va nazorat guruhlari natijalari o'zaro taqqoslandi. O'quvchilarning ijtimoiy kompetentligi quyidagi mezonlar asosida baholandi: kommunikativ faollik, hamkorlik ko'nikmalari, tolerantlik darajasi, ijtimoiy mas'uliyat, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati va jamoaviy faoliyatda ishtirok etish darajasi. Har bir mezon yuqori, o'rta va past darajalar bo'yicha baholandi. Olingan ma'lumotlarni qayta ishlashda matematik-statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

NATIJARLAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot davomida yuqori sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetentlikni gender yondashuv asosida rivojlantirishning samaradorligi tajriba-sinov ishlari orqali o'rganildi. Dastlabki diagnostika natijalari tahlili o'quvchilarning kommunikativ faolligi, hamkorlik ko'nikmalari, tolerantlik darajasi va ijtimoiy mas'uliyat ko'rsatkichlari o'rtacha darajada

ekanligini ko'rsatdi. Shuningdek, ayrim hollarda o'quvchilar orasida gender stereotiplariga asoslangan qarashlar va ijtimoiy munosabatlar mavjudligi aniqlandi.

Tajriba-sinov ishlari jarayonida genderga sezgir ta'lim muhiti yaratildi hamda o'quvchilarning ijtimoiy kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan interfaol metodlar, guruhli loyiha ishlari, munozaralar, trening mashg'ulotlari va hamkorlikka asoslangan ta'lim texnologiyalari qo'llanildi. Mazkur faoliyatlar qiz va o'g'il bolalarning teng ishtirokini ta'minlash, o'zaro hurmat va hamkorlikni rivojlantirishga yo'naltirildi. Tadqiqot yakunida o'quvchilarning kommunikativ faolligi sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Ular o'z fikrlarini erkin bayon qilish, guruhdagi muhokamalarda faol qatnashish va tengdoshlari bilan samarali muloqot qilish ko'nikmalarini namoyon etdilar. Hamkorlikda ishlash qobiliyatlari rivojlanib, jamoaviy faoliyat davomida mas'uliyatni taqsimlash va umumiy maqsadga erishish ko'nikmalari shakllandi. Gender yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning tolerantlik darajasiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatdi. O'quvchilar turli fikr va qarashlarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lish, o'zaro kelishuvga erishish va nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal etish ko'nikmalarini rivojlantirdilar. Ayniqsa, gender tengligi va o'zaro hurmat tamoyillariga asoslangan mashg'ulotlar ijtimoiy munosabatlarning yaxshilanishiga xizmat qildi.

Tadqiqot natijalari yuqori sinf o'quvchilarida ijtimoiy mas'uliyat hissining kuchayganligini ham ko'rsatdi. Ular maktab va jamiyat hayotidagi tadbirlarda faolroq ishtirok etish, jamoat ishlariga mas'uliyat bilan yondashish hamda tengdoshlari bilan samarali hamkorlik qilishga intildilar. Umuman olganda, tajriba-sinov ishlari gender yondashuv asosida tashkil etilgan pedagogik faoliyat o'quvchilarning ijtimoiy kompetentligini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini tasdiqladi. Olingan ma'lumotlar kompetensiyaviy yondashuv va gender pedagogikasi bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar natijalari bilan mos keladi. Xususan, ijtimoiy kompetentlikning shakllanishi shaxslararo munosabatlar, muloqot madaniyati va hamkorlik faoliyatining rivojlanganlik darajasi bilan chambarchas bog'liqligi tasdiqlandi.

Tadqiqot davomida genderga sezgir ta'lim muhiti o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirishga, o'zaro munosabatlarda tenglik va adolat tamoyillarini qaror toptirishga xizmat qilishi aniqlandi. O'quvchilar o'rtasida tashkil etilgan hamkorlikka asoslangan mashg'ulotlar ularning bir-birini tinglash, fikrlarini hurmat qilish va jamoaviy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirdi. Shuningdek, tadqiqot natijalari gender stereotiplarini kamaytirishga qaratilgan pedagogik faoliyat o'quvchilarning ijtimoiylashuv jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatishini namoyon etdi. Gender tengligi tamoyillariga asoslangan ta'lim jarayoni qiz va o'g'il bolalarning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon etishiga, ijtimoiy faoliyatda teng qatnashishiga hamda o'zaro hurmatga asoslangan munosabatlarni shakllantirishiga yordam berdi.

Ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirish faqat nazariy bilimlar bilan cheklanmasligi kerak, buning uchun o'quvchilarni faol muloqotga jalb etuvchi, hamkorlik va ijtimoiy tajribani boyitishga xizmat qiluvchi amaliy faoliyat turlaridan keng foydalanish zarur. Gender yondashuv esa ushbu jarayonni samarali tashkil etish va barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratishda muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Yuqori sinf o'quvchilarida ijtimoiy kompetentlikni gender yondashuv asosida rivojlantirishga doir nazariy tahlillar va tajriba-sinov ishlari natijasida mazkur jarayonni samarali tashkil etishda genderga sezgir ta'lim muhitini yaratish, o'zaro hurmat, teng imkoniyatlar va hamkorlik tamoyillariga amal qilish muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari ijtimoiy kompetentlik o'quvchilarning kommunikativ faolligi, hamkorlik ko'nikmalari, tolerantligi, ijtimoiy mas'uliyati va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatdi. Ta'lim jarayonida interfaol metodlar, guruhli loyihalar, munozaralar va trening mashg'ulotlaridan foydalanish o'quvchilarning

ijtimoiy munosabatlarga faol jalb etilishiga, o'z fikrini erkin ifodalashiga hamda jamoaviy faoliyatda mas'uliyat bilan ishtirok etishiga xizmat qilishi asoslandi.

Tadqiqot asosida yuqori sinf o'quvchilarining ijtimoiy kompetentligini rivojlantirishda genderga sezgir pedagogik muhitni shakllantirish, hamkorlikka asoslangan topshiriqlarni tizimli qo'llash, o'quvchilarning kommunikativ va ijtimoiy faolligini muntazam baholash hamda refleksiv faoliyatni tashkil etish maqsadga muvofiq, degan xulosaga kelindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullayeva Sh. Gender pedagogikasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 198 b.
2. Goleman D. Social Intelligence: The New Science of Human Relationships. – New York: Bantam Books, 2006. – 403 p.
3. Muslimov N.A. Kasbiy kompetentlik va pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2017. – 240 b.
4. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2019. – 296 b.
5. UNESCO. Global Education Monitoring Report: Gender Report. – Paris: UNESCO Publishing, 2023.
6. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-standart, 2017. – 416 b.